

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-174>

УДК 314.6:316.3

ВПЛИВ ЗРУШЕНЬ У ШЛЮБНО-СІМЕЙНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕННЯ НА ЯКІСТЬ ЙОГО ЖИТТЯ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ

THE IMPACT OF CHANGES IN THE MARRIAGE AND FAMILY STRUCTURE OF THE POPULATION ON THE QUALITY OF LIFE: CHALLENGES OF WAR

Слюсар Людмила Іванівна

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник,
Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи
Національної академії наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1679-1674>

Slyusar Lyudmyla

Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine

У статті розглянуто зміни у шлюбно-сімейній структурі населення України у контексті їх впливу на якість життя населення. Доведено, що шлюбно-сімейні зв'язки безпосередньо впливають на процеси життєдіяльності і розвитку як населення загалом, так і кожної людини. З'ясовано, що трансформація сімейної структури населення у мирний, довоєнний час була іманентна соціально-економічному і демографічному розвитку сучасної європейської держави; водночас зміни, що відбулись внаслідок повномасштабної агресії Росії, є деформацією сімейної структури і одним із чинників погіршення якості життя. Розуміння змін, які наразі відбулись у сімейній структурі населення, і врахування їх при проведенні державної соціально-демографічної політики, є передумовою її ефективності й гнучкості як у воєнний час, так і в період післявоєнного відновлення. Дослідження здійснено у ході виконання НДР «Комплексне наукове дослідження формування інформаційного забезпечення дослідження якості життя» на замовлення МОН України.

Ключові слова: якість життя, шлюбно-сімейна структура, населення, війна, суспільство, сім'я.

The purpose of this study is to determine the impact of changes in the marriage and family structure of the population on the quality of their life in conditions of full-scale Russian aggression. The study is based on information from open sources, data from the State Statistics Service of Ukraine, the Department of State Registration of the Ministry of Justice of Ukraine, expert assessments, and materials from sample surveys. The methods of comparative analysis, generalization and induction, survey, and systematic approach were used. The article examines changes in the family structure of the population of Ukraine in the context of their impact on the quality of life of the population. Quality of life is a general indicator of the general well-being of the population; it is influenced by many factors. It has been proven that marriage and family ties directly affect the quality of life of both the population as a whole and each individual. In the pre-war years, the family structure of the population of Ukraine was typical of a modern developed society, the variety of forms of family unions contributed to the flexibility and adaptability of the family structure and, despite certain problems and risks contributed to improving the quality of life of the population. Currently, a full-scale war in Ukraine has become a factor that significantly affects marriage and family processes. The shifts in the marital and family structure that arose as a result of the war - an increase in the number of single-parent families, families where children live without parents with relatives or adoptive parents, households where single people of the oldest age live, families with forced long-distance marriages (these are families of mobilized people) can be characterized as a deformation of this structure, and this reduces the quality of life of families and the population as a whole. State socio-demographic policy must be based on reliable information about all demographic changes, including shifts in the family structure of the population, and this is a guarantee of its effectiveness during the war and in the post-war period.

Keywords: quality of life, marital and family structure, population, war, society, family.

Постановка проблеми. Якість життя (quality of life) – узагальнююча соціально-економічна категорія, комплексний показник загального благополуччя населення, що є провідним індикатором соціальної й економічної успішності сучасної держави та ефективності державного управління. Впродовж років незалежності України якість життя населення поступово зростала попри всі складності й протиріччя, через які проходило українське суспільство. Повномасштабна агресія Росії проти нашої держави повністю змінила умови життя населення, деформувавши безпеку, соціально-економічну і демографічну середу що різко знизило якість життя. Внаслідок військових дій, окупації частини території, масових обстрілів немає умов для реалізації основного права людини – права на безпечне життя, що є передумовою реалізації всіх інших прав, у тому числі права на гідну якість життя. Ці екстремальні негативні зміни стали причиною деформації демографічних процесів і структур, у тому числі процесів і структур у шлюбно-сімейній сфері. Зрушення у шлюбно-сімейній структурі безпосередньо впливають на умови життєдіяльності й розвитку населення, і в умовах війни є додатковим негативним чинником щодо якості його життя. Існує ризик особливо негативних змін для окремих вікових груп і певних типів сімей. Протидіяти цим викликам неможливо без розуміння домінуючих тенденцій у шлюбно-сімейній сфері, їх наслідків та сучасної специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якість життя (quality of life) – багатовимірний та динамічний показник загального благополуччя всього населення і окремої людини, різні дисципліни використовують різні підходи до його визначення і аналізу. Європейський комітет статистики (Eurostat) н–водить дані й аналізує якість життя за 9 показниками (8+1), що характеризують матеріальні умови життя та середовище проживання (висвітлюються/аналізуються як об'єктивні фактори, так і їх суб'єктивна оцінка), та особисте сприйняття людиною задоволеності життям (overall experience of life) [1]. ВООЗ визначає якість життя як сприйняття людиною свого місця в житті в контексті культури та системи цінностей, в яких вона живе, та стосовно своїх цілей, очікувань, стандартів та проблем [2]. Якість життя досліджували як зарубіжні вчені (Дж. Беккер, Дж. Гелбрейт, Дж. А. Бердмор, Дуг. Л. Йоргенсон) так і українські (Е. Лібанова, О. Грішнова, Н. Сітнікова, І. Курило, О. Гладун, С. Аксьонова, Б. Крімер, Н. Левчук). Вивчаючи якість

життя населення України, українські вчені залучали широке коло показників, у тому числі основні кількісні і якісні характеристики відтворення населення [3]. Варто відзначити роботу вчених Інституту демографії ім. М. Птухи НАНУ [4]; досліджуючи демографічний аспект якості життя вони прийшли до висновку, що демографічні зрушення в поєднанні з соціально-економічними трансформаціями безпосередньо впливають на якість життя людей і середовище їх існування, тому індикатори демографічних процесів є віддзеркаленням якості життя як населення в цілому, так і його груп. Оцінка наслідків війни для якості життя населення України дана у монографії «Якість життя населення України та перші наслідки війни» [5]. Однак досі не вивчались питання щодо впливу зрушень у шлюбно-сімейній структурі населення на якість його життя, що ускладнює напрацювання механізмів протидії негативним змінам.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є визначення впливу зрушень у шлюбно-сімейній структурі населення на якість його життя в умовах повномасштабної агресії Росії. Обґрунтувати, що деформація сімейної структури населення внаслідок деструктивного впливу війни є одним із важливих чинників погіршення якості життя населення, і це необхідно враховувати при плануванні заходів державної соціально-демографічної політики як у воєнний час, так і в період післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якість життя (quality of life) – узагальнюючий показник загального благополуччя населення, що характеризує «комфортність» для населення умов його життя. Якість життя залежить від сукупності матеріальних, соціальних, демографічних, екологічних, безпечних, політичних, соціокультурних чинників, фактично є синергетичним результатом дії всіх сторін/характеристик/сфер суспільного життя. Важливим чинником формування, і водночас однією з важливих характеристик якості життя населення є стан шлюбно-сімейних процесів і структур.

Загальні тенденції розвитку шлюбно-сімейних процесів і структур відповідають певному типу відтворення населення, певним цивілізаційним закономірностями, разом з тим є складовою (і результатом) еволюції соціокультурної та інституційної системи кожної країни. Сімейна структура населення є узагальнюючим результатом взаємодії демографічних процесів (народжуваності, смертності,

шлюбності, розлучуваності, міграції), еволюції сімейних відносин, втіленням традицій у взаємовідносинах між членами сім'ї, представниками різних поколінь, а також певних сімейних стратегій та економічних можливостей їх реалізації. Повну, розгорнуту інформацію щодо шлюбної і сімейної структури населення можна одержати з матеріалів перепису населення, однак у міжпереписний період (на жаль, України пропустила переписи населення раунду 2010 і 2020 років) певні дані можна отримати із вибіркового обстеження населення.

Шлюбно-сімейна структура населення безпосередньо впливає на процеси життєдіяльності і розвитку як всього населення так і окремих вікових груп, а форма шлюбно-сімейних відносин, в які «занурена» кожна окрема людина – на її життя і розвиток. У систему тих чи інших сімейних зв'язків «занурена» кожна особистість. Вони впливають на формування основи людського капіталу людини в дитинстві, на розвиток, життєдіяльність, самореалізацію і всі параметри його/її життя у зрілому віці, на комфортність життя в старості. Наявність шлюбного партнера, сім'ї, близьких родичів є неодмінною умовою відчуття щастя, задоволення життям, а отже і якості життя людини.

Попри модернізацію життєвих цінностей і орієнтацій сучасної людини сім'я займає пріоритетне місце у її житті, життєвих планах на майбутнє. Це засвідчили опитування молоді, проведені в різні роки (як у довоєнні роки, так і у 2023 р.): відповідаючи на запитання «Чого найбільше Ви хотіли б досягти в житті?» молоді жінки і чоловіки на перше місце ставлять «сімейне щастя» [6; 7]. І це не змінила навіть війна.

Соціально-демографічне обстеження населення дітородного віку «Сім'я і сімейні відносини» показало відмінності щодо оцінок ступеня вдовolenості життям респондентів-одинаків і тих, хто проживає в сім'ї: самотні частіше почувають себе нещасливими, і самотність гірше переносять чоловіки, ніж жінки [8, с. 92-92]. Впливає на психологічний, емоційний стан особистості, на її самооцінку свого життя і шлюбний стан: серед розлучених більше тих, хто відчуває себе нещасливим чи скоріше нещасливим, ніж серед тих, хто у шлюбі, або ще не був у шлюбі; і найбільше тих, хто вважає себе нещасливим, серед вдових [9, с. 104-105].

Дослідження засвідчують позитивного впливу сімейного життя на стан здоров'я та на

тривалість життя. Вчені з Кільського університету (Великобританія), проаналізувавши дані 34 досліджень, які були проведені з 1963 по 2015 рік за участю 2-х мільйонів респондентів у віці від 42 до 77 років, встановили, що шлюб корисний для здоров'я: у самотніх з різних причин, в тому числі й вдівців, ризик розвитку ішемічної хвороби серця більше, ніж одружених, на 16%, а ризик отримати інсульт – на 55% [10].

Шлюб часто служить потужним захисним фактором від різних проблем психічного здоров'я. Численні дослідження показали, що одружені люди загалом повідомляють про кращі показники психічного здоров'я порівняно з неодруженими колегами, хоча багато залежить від якості стосунків, культурного контексту та індивідуальних обставин [11]. У дослідженні 2024 р., опублікованому в *Nature Human Behaviour*, група дослідників досліджувала зв'язок між сімейним станом та депресивними симптомами в семи культурно різноманітних країнах, вивчаючи при цьому посередницький вплив рівня освіти, статі та культурних особливостей на цей зв'язок. У підсумку результати дослідження показали, що неодружені особи мали вищий ризик розвитку депресивних симптомів порівняно з одруженими, з варіаціями залежно від статі, країни та рівня освіти [12].

У передвоєнні десятиріччя шлюбно-сімейна структура населення України була типовою для сучасного розвиненого суспільства: були поширені прості та розширені нуклеарні сім'ї (тобто шлюбні пари з дітьми, іноді – з одним із батьків/родичів подружжя), в яких проживало більшість населення, водночас відбувалась поступова модернізація сімейної структури: звичними стали однобатьківські та реструктуровані сім'ї, транснаціональні сім'ї, прийомні сім'ї, партнерські союзи без офіційної реєстрації [13, с. 28-32]. На формування цієї структури впливали сучасні особливості матримоніальної, репродуктивної, соціальної поведінки населення: поширення одностатності, підвищення віку одруження та народження дітей, постаріння населення, інтенсифікація міграційних процесів, все більш рання сепарація молодого покоління від сім'ї батьків тощо. Традиційною особливістю України є високий рівень шлюбності населення, безшлюбна самотність протягом всього життя малопоширена в нашій країні; водночас шлюбні стосунки часто є нестабільними, за кількістю розлучень на 1000 населення вже багато років Україна відноситься до групи «лідерів» серед країн Європи.

Різноманіття форм сімейних об'єднань сприяє гнучкості, адаптивності сімейної структури: розширює можливості вибору, створює умови для самореалізації особистості, дозволяє вийти з конфліктних ситуацій чи запобігти таким ситуаціям, пом'якшити гендерні проблеми – тож в цілому сприяє якості життя населення. Разом з тим це різноманіття формує певні проблеми, ризики щодо виконання сім'єю її функцій, насамперед щодо якості життя дітей – умов їх утримання і виховання.

Найбільшу увагу суспільства і дослідників щодо умов виховання дітей традиційно привертають однопатеріальні сім'ї (формується у більшості випадків внаслідок розлучення, смерті одного з подружжя, позашлюбної народжуваності) – у 2021 р. це 17,9% всіх сімей з дітьми; реструктуровані сім'ї з дітьми (тобто створені внаслідок повторного шлюбу) – до 10% всіх сімей з дітьми; і транснаціональні сім'ї. У сучасному розвиненому суспільстві такі сім'ї мають потенціал для повноцінного виховання і розвитку дитини, і все ж вважається, що вони у групі ризиків щодо якості життя дітей, можливі психологічні, педагогічні, економічні проблеми. Існує певне протиріччя між сучасними формою сім'ї й шлюбу, можливістю вільної самореалізації в особистому житті сучасної людини, і потребою у створенні якісного середовища для виховання і розвитку дитини, яке в повній мірі забезпечує класична сім'я з батьком і матір'ю. Не завжди вільний пошук особистого щастя поєднується з відповідальністю щодо дітей, шлюбного партнера, літніх батьків. Створення якісних умов життя дитині у однопатеріальній і реструктурованій сім'ї потребує самоусвідомлення членами сім'ї можливих ризиків, педагогічної і психологічної грамотності, у певних випадках однопатеріальна сім'я потребує економічної підтримки державою чи родичами. Транснаціональна сім'я, хоча може підвищити матеріальний рівень життя за рахунок коштів трудового мігранта, має ризики зниження інших аспектів якості життя родини: щодо умов виховання дітей, міцності шлюбних стосунків, бездоглядності осіб найстарших вікових груп, яким потрібна допомога.

Збройна агресія Росії, яка розпочалась у 2014-2015 роках і переросла у повномасштабну війну з 2022 р., змінила умови життя українського населення: внаслідок військових дій, окупації частини території, масових обстрілів значною мірою зруйновано нормальне соціально-економічне і екологічне середовище на багатьох територіях, дефор-

мовано процеси життєдіяльності як громад, так і кожної сім'ї. Через військову небезпеку і масові обстріли більшість населення перебуває у стані перманентного стресу, багато осіб одержало тяжкі психологічні травми перебуваючи в полоні, на окупованих територіях, беручи участь у військових діях, переживши загибель родичів і близьких людей, втрату житла і майна. В цих екстремальних умовах зростає значення сімейних зв'язків: сімейні механізми солідарності, взаємодопомоги, обмін послугами і матеріальними ресурсами між членами родини є найважливішим елементом у механізмах підтримки якості життя на прийнятному рівні у воєнний час. Шлюбно-сімейні зв'язки є вкрай важливими для стійкості, яку демонструють громадяни України [11]. Зростає значення психологічної і емоційної підтримки у родинному колі, що знижує емоційну напругу, дозволяє скоріше вийти зі стану стресу.

Руйнівний вплив війни деформує демографічні процеси і структури, у тому числі відбуваються зміни у шлюбно-сімейній сфері. Після збільшення кількості шлюбів і зменшення розлучень у перший рік війни, з 2023 р. відбувається поступове зменшення кількості шлюбів, хоча із певними коливаннями (компенсаційний підйом 2025 р.) і зростання розлучуваності. Розлучення, навіть якщо воно відбувається за взаємною згодою і без гострих конфліктів, є складним емоційним і психологічним випробуванням для особистості, у багатьох випадках якість життя (економічні, житлові умови, психологічна рівновага) обох партнерів погіршується. В Україні ця «криза шлюбного життя» певною мірою компенсувалась повторною шлюбністю (наприклад, у 2021 р. майже 30% шлюбів чоловіків і 32% жінок були повторними). Однак наразі незрозуміло, як викликана війною деформація статеві-вікової структури населення (через військові втрати, масову еміграцію з гендерним перекосям) вплине на ситуацію на шлюбному ринку і можливість повторного шлюбу.

У наступні роки можна прогнозувати подальше зростання кількості розлучень, що обумовлено як стресами і психологічним виснаженням партнерів в умовах війни і мобілізації, так і довготривалою розлукою через вимушену зовнішню еміграцію (насамперед жінок і дітей); змінами у поведінці чоловіків і жінок, які приймали участь у військових діях.

Відбуваються негативні зміни у сімейній структурі населення. Наслідком великих втрат населення, в першу чергу чоловіків у ході

бойових дій, а також цивільного населення через обстріли і бомбардування, є збільшення випадків овдовіння (точну статистичну інформацію щодо його поширення можна буде одержати лише після закінчення війни з матеріалів майбутнього перепису населення). Втрата члена сім'ї ще не похилого віку є ударом по емоційно-психологічній стабільності родини, по психологічному стану рідних і друзів. Формується додаткова кількість однобатьківських сімей, де всі турботи щодо дітей лягають повністю на плечі жінки. Знижуються дітородні спроможності сім'ї, є значний ризик погіршення економічної ситуації. Попри державні виплати у подальшому є ризик погіршення матеріальних умов утримання дітей, втрачають можливість економічної підтримки літні батьки. Є ризик погіршення і виховної ситуації в сім'ї. Хоча пам'ять про загиблого, особливо якщо він загинув захищаючи Батьківщину, підтримка позитивних спогадів про нього згуртовує сім'ю і якоюсь мірою допомагає у вихованні дитини, самотній матері важко вирішити всі педагогічні проблеми, які можуть з'явитися з часом, особливо якщо у неї кілька дітей. Проблема перевантаження жінки в такій сім'ї стоїть особливо гостро.

В умовах війни збільшується кількість сімей, де вихованням дітей займаються не батьки (через їх загибель, примусову депортацію, зникнення безвісті тощо), а їх родичі – дідусь, бабуся, інші родичі, хрещені. Збільшення кількості таких дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – є одним із найтрагічніших наслідків війни. Ці діти одержують державну соціальну допомогу: 2,5 прожиткового мінімуму відповідно віку дитини щомісячно, для дітей з інвалідністю – 3,5 прожиткового мінімуму. Однак навіть при створення досить комфортних умов, коли такі діти проживають у сімейних формах виховання: під опікою у сім'ї родичів, чи в прийомній сім'ї, в дитячому будинку сімейного типу – якість життя цих дітей погіршується через відсутність тієї природної любові й турботи, яку забезпечують саме батьки, отже можливі емоційні, психологічні проблеми, складності у навчанні й вихованні.

Наразі через масову мобілізацію чоловіків, вимушену міграцію у більш безпечні регіони країни жінок з дітьми, в Україні набули поширення сім'ї з «вимушено дистанційний» шлюбом через майже постійну відсутність чоловіка-батька. У такій сім'ї майже всі обов'язки по догляду, утриманню, вихованню дітей лягають на плечі жінки. Ситуація значно склад-

ніша, ніж у транснаціональних сім'ях у мирний час: на відміну від заробітчана чоловік не завжди може матеріально підтримати родину, не може відвідати свою сім'ю у потрібний для дружини і дітей момент, подекуди обмежений у спілкуванні. Жінка відчуває постійну емоційну напругу через хвилювання за життя і здоров'я чоловіка.

В Україні вже кілька десятиліть відбуваються поступові зміни шлюбно-сімейної структури населення під впливом демографічного старіння, що актуалізує ряд економічних, соціальних, медичних проблем, у тому числі проблему самотності й бездоглядності осіб найстаршого віку. В умовах війни ця проблема загострюється через військові втрати, вимушені еміграцію жінок і дітей у перші роки війни, масову освітню еміграцію молоді допризовного віку. В Україні традиційно сім'я виконує функції щодо догляду за хворими, інвалідами, немічними людьми похилого віку, особи найстаршого віку досить часто одержують матеріальну й інструментальну допомогу від своїх дітей. Наразі дія цих механізмів сімейної підтримки ускладнена, що знижує якість життя сімей, де мешкають лише особи найстаршого віку чи самотньо проживає один із них. Отже в умовах війни не тільки з'являються нові проблеми, але і загострюються проблеми, що існували у довоєнний час.

Висновки. Зміни у шлюбно-сімейній структурі населення, в першу чергу різноманіття форм сімейних об'єднань, яке сформувалось в Україні у мирний час, є іманентним сучасному суспільству, його соціально-демографічному і соціально-економічному розвитку, тому попри певні проблеми і ризики, які продукують ці сучасні зміни, вони сприяють підвищенню якості життя населення. Наразі, в умовах війни, сімейна структура змінюється за рахунок збільшення кількості сімей, для яких ризик зниження якості життя особливо високий, – це однобатьківські сім'ї, сім'ї, де діти мешкають без батьків з родичами чи прийомними батьками, домогосподарства, в яких мешкають самотні люди найстаршого віку, сім'ї з вимушено дистанційним шлюбом (здебільшого це сім'ї мобілізованих). Отже зрушення у шлюбно-сімейній структурі, які виникли внаслідок війни і тих деструктивних процесів, які війна продукує, можна охарактеризувати як деформацію цієї структури що знижує якість життя сімей і в цілому населення.

Протидія негативним наслідкам повномасштабної війни, одним із яких є значне зниження якості життя населення, потребує

ефективної, гнучкої соціально-демографічної політики, адаптованої до потреб і викликів воєнного часу. Ця політика не може бути ефективною без врахування сучасних демографічних змін, у тому числі змін у шлюбно-сімейній структурі населення. Для ухвалення зважених та ефективних рішень важливою є інформація щодо всіх аспектів соціально-демографічної ситуації в країні, у тому числі щодо шлюбно-сімейної структури населення. Необхідні комплексні вибіркові обстеження для оцінки масштабів змін у сімейній структурі, визначення кількості сімей, які перебувають у зоні особливого ризику щодо зниження якості життя, вивчення їх потреб, і на цій основі

розробка механізмів допомоги певним категоріям сімей, надання широкого спектру різноманітних послуг в залежності від структури і потреб конкретної сім'ї. Необхідна широка інформаційна компанія щодо підвищення педагогічної грамотності батьків, розробки і поширення рекомендацій педагогів і психологів щодо особливостей виховання дітей в сім'ях різних типів в умовах війни; підтримки психологічного здоров'я з врахуванням сімейного стану кожної людини як шляхом розширення діяльності служб психологічної допомоги, так і формування у населення культури користування послугами сімейних і дитячих психологів, психотерапевтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Quality of life indicators – overall experience of life. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_indicators_-_overall_experience_of_life (дата звернення: 20.02.2026).
2. WHOQOL: Measuring Quality of Life. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/tools/whoqol> (дата звернення: 20.02.2026).
3. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь. Київ: 2013. 48 с.
4. Населення України. Демографічний вимір якості життя: монографія / за ред. О.М. Гладуна. Київ: НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2019. 396 с.
5. Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С. та ін. Якість життя населення України та перші наслідки війни: монографія, електронне видання. Київ: НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2023. 190 с.
6. Дмитрук Н., Падалка Г., Тілікіна Н., Кіреєв С. Молодь України – 2018. Результати репрезентативного соціологічного дослідження. Київ: ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», 2018. 72 с.
7. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Вплив війни на молодь в Україні. Київ, 2023. 75 с.
8. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку: монографія/ за ред. Е.М. Лібанової. Київ: ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.
9. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні: монографія/ за ред. Е.М. Лібанової. Київ: АДЕФ-Україна, 2008. 256 с.
10. Marriage may protect against heart disease and stroke. Keele University. June 2018. <https://www.keele.ac.uk/research/researchnews/2018/june/marriagemayprotectagainstheartdiseaseandstroke/marriage.php> (дата звернення: 20.02.2026).
11. How Marriage Influences Mental Health: Benefits and Challenges. Psychology.Town. <https://psychology.town/mental-health-in-special-areas/marriage-mental-health-benefits-challenges/> (дата звернення: 20.02.2026).
12. Zhai, X., Tong, H.H.Y., Lam, C.K. et al. Association and causal mediation between marital status and depression in seven countries. *Nature Human Behaviour*, 2024, vol.8, pp. 2392-2405. doi: <https://doi.org/10.1038/s41562-024-02033-0> <https://www.nature.com/articles/s41562-024-02033-0> (дата звернення: 20.02.2026).
13. Населення України: нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності: кол. монографія/ за ред. І.О. Курило. Київ: видавництво «Наукова думка» НАН України, 2023. 168 с.
14. Слюсар Л.І. Резильєнтність сім'ї в умовах довготривалої війни в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2025. № 2 (60). С. 3–19. <https://doi.org/10.15407/dse2025.02.003> (дата звернення: 20.02.2026).

REFERENCES:

1. Quality of life indicators - overall experience of life. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_indicators_-_overall_experience_of_lif (accessed February 20, 2025)
2. WHOQOL: Measuring Quality of Life. World Health Organization. Available at: <https://www.who.int/tools/whoqol> (accessed February 20, 2025)

3. Libanova E.M., Hladun O.M., Lisoher L.S. et al. (2013) *Vymiriuvannia yakosti zhyttia v Ukraini: analitychna dopovid* [Measuring the quality of life in Ukraine: analytical report]. Kyiv, 48 p. (in Ukrainian).
4. Hladun O.M. (ed.) (2019) *Naselennia Ukrainy. Demografichniy vymir yakosti zhyttia: monohrafiia* [Population of Ukraine. Demographic measurement of quality of life: monograph]. Kyiv: NAN Unrainy, Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy, 396 p. (in Ukrainian).
5. Cherenko L.M., Poliakova S.V., Shyshkin V.S., et al. (2023) *Yakist zhyttia naseleennia Ukrainy ta pershi naslidky viiny: monohrafiia, elektronne vydannia* [The quality of life of the population of Ukraine and the first consequences of the war: monograph, electronic edition]. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy, 190 p. (in Ukrainian).
6. Dmytruk N., Padalka H., Tilikina N., Kirieiev S. (2018) *Molod Ukrainy – 2018. Rezultaty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennia* [Youth of Ukraine – 2018. Results of a representative sociological survey]. Kyiv: DP Redaktsiia informatsiinoho biuletenu Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy, 72 p. (in Ukrainian).
7. Volosevych I., Kohut I., Zherobkina T., Nazarenko Yu. (2023) *Vplyv viiny na molod v Ukraini* [The impact of war on youth in Ukraine]. Kyiv, 75 p. (in Ukrainian).
8. Libanova E.M. (ed.) (2009) *Simia ta simeini vidnosyny v Ukraini: suchasnyi stan i tendentsii rozvytku: monohrafiia* [Family and family relations in Ukraine: current state and development trends: monograph]. Kyiv: TOV «Osnova-Prynt». 248 p. (in Ukrainian).
9. Libanova E.M. (ed.) (2008) *Shliub, simia ta ditorodni oriientsatsii v Ukraini: monohrafiia* [Marriage, family and reproductive orientations in Ukraine: monograph]. Kyiv: ADEF-Ukraina. 256 p. (in Ukrainian).
10. Marriage may protect against heart disease and stroke. Keele University. June 2018. Available at: <https://www.keele.ac.uk/research/researchnews/2018/june/marriagemayprotectagainsttheheartdiseaseandstroke/marriage.php> (accessed February 20, 2025)
11. How Marriage Influences Mental Health: Benefits and Challenges. Psychology. Town. Available at: <https://psychology.town/mental-health-in-special-areas/marriage-mental-health-benefits-challenges/> (accessed February 20, 2025)
12. Zhai, X., Tong, H.H.Y., Lam, C.K. et al. (2024). Association and causal mediation between marital status and depression in seven countries. *Nature Human Behaviour*, vol. 8, pp. 2392-2405. doi: <https://doi.org/10.1038/s41562-024-02033-0> Available at: <https://www.nature.com/articles/s41562-024-02033-0> (accessed February 20, 2025)
13. Kurylo, I. (ed.). (2023). *Naselennia Ukrainy. Narysy pro demografichniy stan krainy u pershe trydtsiatyrichchia nezalezhnosti* [The Population of Ukraine. Essays on the Demographic State of the Country in the First Thirty Years of Independence]. Kyiv: Naukova dumka. 168 p. (in Ukrainian).
14. Slyusar L.I. (2025) Rezylientnist simi v umovakh dovhotryvaloï viiny v Ukraini [Family resilience in the conditions of a long war in Ukraine]. *Demografiia ta sotsialna ekonomika - Demography and social economy*, vol. 2 (60), pp. 3–19. Available at: <https://doi.org/10.15407/dse2025.02.003> (accessed February 20, 2025) (in Ukrainian).

Дата надходження статті: 28.02.2026

Дата прийняття статті: 19.03.2026

Дата публікації статті: 25.03.2026